herpy

STÅLORMER

stålorm

Anguis fragilis

Anguis fragilis er en beinløs, blank øgle på 40-50 cm som lever skjult under steiner, tre og tett vegetasjon i det vestlige og sentrale Europa. Den ligner en slange, men har øyelokk og kan kaste halen. Den lever av snegler og meitemark, føder levende unger og kan bli svært gammel. Den krever et kjølig, fuktig terrarium eller utendørsanlegg med dyp bunn, mange skjul og en ordentlig vinterdvale.

Familie: Anguidae Engelsk: Slow Worm

FAKTABOKS

DYRET

Voksenstørrelse	**40-50 cm** total lengde inkl. hale
Vekt	**20-100 g**
Levealder	**20-30 år**
Aktiv	**Om dagen og i skumringen**
Levevis	**Bakkelevende og gravende**
Biotop	**Temperert skog og eng**
Vanskelighetsgrad	**Øvet**

STELL

Min. terrarium	**80 × 40 × 40 cm** L × B × H for 2 voksne dyr
Temperatur, dag	**18-24 °C**
Varmeplass	**25-30 °C**
Temperatur, natt	**10-15 °C**
Luftfuktighet	**60-80 %**
Vann	**Vannskål**
UVB	**Valgfritt**
Vinterhvile	**4-8 °C** 16-20 uker
Kosthold	**Insekter og mark/snegler**
Holdes	**Parvis eller én hann med flere hunner**

AVL

Formering	**Levendefødende**
Kjønnsmoden	**36-48 mnd.**
Kullstørrelse	**6-12 unger**
Kull per år	**1**
Drektighet	**80-100 dager**

VERN OG PAPIRER

CITES	**Ikke listet**
EU-vedlegg	**Ikke listet**
IUCN	**Livskraftig (LC)**

Om arten

Anguis fragilis er en glatt, beinløs øgle i familien Anguidae. Kroppen er rørformet og stiv, fordi skjellene har små benplater under seg, og det er ingen tydelig hals. Skjellene er små, glatte og overlapper hverandre som takstein, og huden har en blank, nesten metallisk glans. Halen går jevnt over fra kroppen og er like lang som kroppen eller lengre.

Voksne dyr er typisk 40-45 cm lange, og enkelte blir over 50 cm. Vekten er 20-100 g. Arten kjennes fra slanger på øyelokkene, de små skjellene på buken, den brede, lett kløftede tungen og de stivere bevegelsene; i hånden føles den hard og stiv. Hannene er ensfarget grå, brune, rødlige eller kobberfargede, noen med blå flekker, og de har større hode enn hunnene. Hunnene har som regel en mørk stripe nedover ryggen og mørke sider. Ungene er sølvgrå til gullgule på oversiden med en svart midtstripe og kullsvarte sider og buk.

Anguis fragilis kan kaste halen når et rovdyr griper tak i den. Halen vrir seg videre en stund og avleder angrepet, men den vokser bare ut igjen som en kort stump. Arten blir gammel for en øgle: omtrent 30 år i naturen, og over 50 år er registrert i fangenskap.

Arten ble tidligere regnet som én art med utbredelse over det meste av Europa, men er i dag delt i fem. *Anguis fragilis* i snever forstand lever i det vestlige og sentrale Europa og på det nordvestlige Balkan. *Anguis colchica* avløser den mot øst, *Anguis veronensis* lever i Italia, og *Anguis graeca* og *Anguis cephallonica* i Hellas. Artene ligner hverandre svært, så dyr av ukjent opprinnelse kan høre til en av de nære artene.

Utbredelse og leveområde

Anguis fragilis lever fra det nordlige Spania og Portugal over Frankrike, Storbritannia, Benelux og store deler av Mellom-Europa til sørkysten av Norge og Sverige. Mot sørøst når den over Alpene til det nordvestlige og sentrale Balkan, fra Slovenia langs Dinariske Alper til Nord-Makedonia. I Danmark finnes den i det meste av landet.

Mot øst avløses den av *Anguis colchica*. Grensen er ikke skarp: fra Gdańskbukta til det nordøstlige Hellas er det en bred sone der de to artene møtes og kan krysse seg, blant annet i Polen, Tsjekkia og Slovakia.

> **Naturlig utbredelse:** Norge, Sverige, Danmark, Storbritannia, Nederland, Belgia, Luxemburg, Tyskland, Frankrike, Spania, Portugal, Sveits, Liechtenstein, Østerrike, Tsjekkia, Polen, Slovenia, Kroatia, Bosnia-Hercegovina, Montenegro, Serbia og Nord-Makedonia.

LEVEOMRÅDE

Anguis fragilis lever skjult og halvt nedgravd. Den finnes i skogkanter og lysåpne skoger, på heier, tørrbakker og i myrer, på jernbanefyllinger og i naturpregede hager, særlig der det er tett vegetasjon, veltede trestammer, steiner og komposthauger å gjemme seg under. Den foretrekker steder med fuktig jord og et tett mosaikkmønster av solplasser og skjul.

Arten soler seg sjelden åpent. I stedet legger den seg under steiner, bark og andre ting som solen har varmet opp. Drektige hunner trenger høyere kroppstemperatur og ligger i direkte sol sent på sommeren. Aktive dyr har en kroppstemperatur på omtrent 22-26 °C. Dyrene er oftest fremme om morgenen, i skumringen og etter regn, når snegler og meitemark er fremme.

Om vinteren ligger dyrene i dvale i frostfrie hull i jorden, museganger og hulrom under trerøtter, ofte flere sammen og sammen med andre krypdyr og amfibier. Dvalen varer fra midten av oktober eller begynnelsen av november til slutten av mars eller april.

Les mer: Vinterdvale og årstider

Stell

TERRARIET

Pasningen av *Anguis fragilis* er bare sparsomt beskrevet, men arten er robust og yngler villig når forholdene er riktige. Tallene her bygger på artens levevis og klima. Arten trives best utendørs i et sikret anlegg eller et kaldt drivhus med god ventilasjon, der den følger årstidene. Et utendørsanlegg skal ha minst 50 cm løs jord, slik at dyrene kan grave seg ned under frostgrensen, og skal dekkes med nett mot katter og fugler.

Innendørs skal et par ha et terrarium på minst 80 × 40 × 40 cm, og en hann med to-tre hunner minst 100 × 50 × 40 cm. Bunnen skal være minst 10 cm dyp, løs og lett fuktig, for eksempel hagejord eller skogjord blandet med løv, og toppen dekkes av mose. Dyrene graver raskt et nett av ganger. Legg flate skjul direkte på bunnen: bark, flate steiner, korkplater og planker som dyret kan legge seg under. Det skal være skjul både i den varme og den kjølige enden, og bunnen under flere av dem skal være lett fuktig.

Terrariet må ha tette hjørner og et tett lokk, for en slank, beinløs øgle slipper ut gjennom svært små sprekker. Ventilasjonen skal være god. Fjern rester av mat og ekskrementer jevnlig, og bytt bunnen etter behov.

TEMPERATUR

Arten tåler ikke sterk varme. Dagtemperaturen skal ligge på 18-24 °C. Under en flat stein eller et stykke skifer som en lampe varmer opp, kan det være et varmt sted på 25-30 °C, slik at dyret kan varme seg indirekte, slik det gjør i naturen. Aktive dyr i naturen holder en kroppstemperatur på omtrent 22-26 °C. Dyret skal alltid kunne velge mellom varmt og kjølig. Om natten faller temperaturen til 10-15 °C, og varmen slås av. Et terrarium i direkte sol bak glass blir raskt for varmt.

Vinterdvalen er en fast del av årsrytmen og en forutsetning for avl. Dyrene blir trege og slutter å spise sent i oktober. Stopp fôringen omtrent to uker før dvalen, og senk temperatur og daglengde gradvis, slik at tarmen er tom. Hold deretter dyrene ved 4-8 °C i 16-20 uker i løs, lett fuktig jord med mose, gjerne flere sammen. Temperaturen må aldri nå frysepunktet. I et utendørsanlegg med dyp jord klarer dyrene selv vinterdvalen. Fra midten av mars heves temperaturen over noen dager. Det kan gå en til to uker før dyrene begynner å spise, og drikkevann er særlig viktig i den perioden. Syke og undervektige dyr skal ikke gå i vinterdvale.

LUFTFUKTIGHET OG VANN

Luftfuktigheten skal være 60-80 %. Bunnen skal være lett fuktig i dybden, men aldri våt, og den øverste delen kan gjerne tørke litt mellom hver sprøyting. Sprøyt lett hver eller annenhver dag, og hold mosen fuktig. Dyret skal kunne velge mellom fuktige og tørre steder, og luften skal skiftes, slik at det ikke vokser mugg.

En lav, stabil vannskål med friskt vann skal stå i terrariet hele tiden. Dyrene drikker også dråper fra mose og blader. Skift vannet ofte. En bunn som hele tiden er våt, gir hudproblemer og mugg.

LYS OG UVB

Arten er mest aktiv om morgenen og i skumringen og soler seg mest indirekte. UVB er derfor ikke nødvendig, men et svakt UVB-rør (Ferguson-sone 1) over den ene enden gir dyret mulighet til å velge, så lenge det er mange skjul. Det er et anslag. I et utendørsanlegg får dyrene naturlig dagslys.

Lys og varme slås på 12-14 timer om sommeren og senkes til 8-10 timer om høsten, slik at dyrene følger årstidene. En tidsbryter gjør det enkelt.

Les mer: Lys og UVB

FÔRING

Anguis fragilis lever av trege byttedyr og foretrekker små, grå åkersnegler framfor alt annet. Den tar også andre nakne snegler, meitemark, stankelbeinlarver, fluelarver, edderkopper og små snegler med hus. Noen dyr spiser melorm, andre nekter. Arten finner maten med luktesansen og tar den best når den beveger seg.

Snegler og meitemark skal komme fra steder uten sneglegift og gjødsel. Dryss fôret med et multivitamin- og kalkpulver av og til. Fôr voksne dyr 2-3 ganger i uken med den mengden de spiser på kort tid, og fjern rester. En pinsett eller en lav skål hindrer at dyret svelger bunnmateriale.

Et sunt dyr tar pauser fra å spise i noen dager før hudskifte og begynner igjen etterpå. Spiser dyret ikke på lengre tid utenom vinterdvalen, eller går det ned i vekt, skal det til en veterinær.

Les mer: Kalk, vitaminer og tilskudd

ATFERD OG HÅNDTERING

Anguis fragilis er rolig og tilbringer mesteparten av tiden i bunnen eller under skjul, ofte med bare hodet stikkende opp. Nye dyr vrir seg voldsomt når de tas opp, men blir raskt rolige og snor seg om fingrene for å holde fast. Løft aldri dyret i halen, for den kastes lett. Dyret biter nesten aldri og er ikke giftig.

Arten er ikke territoriell utenom paringstiden, men hannene kjemper om våren og kan påføre hverandre alvorlige sår i et terrarium. Hold derfor én hann med en eller flere hunner, eller skill hannene i paringstiden. Arten kan dele et stort, fuktig anlegg med fredelige småøgler av samme størrelse, men det enkleste er å holde den alene. Som alle krypdyr kan den bære salmonella, så vask hendene etter kontakt med dyr, terrarium og fôr.

Les mer: Karantene og hygiene

Avl

KJØNNSMODNING OG KJØNNSBESTEMMELSE

Kjønnene kjennes på fargen hos voksne dyr: hannene er ensfargede, noen med blå flekker, og har større hode, mens hunnene som regel har en mørk ryggstripe og mørke sider. Hos unger kan kjønnet ikke sees. Arten blir kjønnsmoden i 3-4-årsalderen. Sett bare fullvoksne dyr i god kondisjon i avl, og bare etter en vinterdvale.

PARRING

Paringen skjer om våren etter vinterdvalen, oftest i mai og i alt fra slutten av april til juni. Hannene kjemper om hunnene, og ved paringen biter hannen seg fast i hunnens nakke. Hunnen kan få bitemerker. Avl er ikke vanskelig når dyrene har hatt en ordentlig vinterdvale. Hold øye med dyrene, og skill dem hvis hunnen får sår.

EGGLEGGING OG KULL

Arten føder levende unger. Drektigheten varer omtrent tre måneder, og ungene fødes fra slutten av juli til september eller begynnelsen av oktober, avhengig av sommerens varme. Et kull er typisk på 6-12 unger, men kan være på 2-28, og store hunner får flere. Hunnen får som regel bare unger annethvert år.

Drektige hunner trenger et varmere sted og ligger gjerne og soler seg. Flytt hunnen til et separat terrarium, innredet som det store, når hun er tydelig drektig, slik at hun kan føde i fred for hannene. Gi rikelig med mat og friskt vann.

INKUBASJON

Det er ingen egg å ruge ut. Ungene utvikles i hunnens kropp og fødes i en tynn, gjennomsiktig hinne, som de bryter straks eller etter få minutter. Hunnens kroppstemperatur styrer utviklingen, så hun skal ha tilgang til et varmt sted hele drektigheten. Drektigheten på omtrent tre måneder er tallet i boksen.

OPPDRETT AV UNGER

Nyfødte unger er 6-9 cm lange og veier drøyt et halvt gram. De er livlige og graver gjerne i løs, lun jord. Hold dem adskilt fra de voksne i et terrarium med fuktig, løs bunn, mose, mange små skjul og en liten varm flekk.

Oppdrettet er den vanskelige delen, fordi ungene må ha svært små byttedyr. De spiser helst bittesmå åkersnegler og små meitemark, og små edderkopper og larver tas også, mens bananfluer, små sirisser og små melorm ofte blir ignorert. En håndfull kompost i terrariet hver dag gir mange små smådyr. Oppdrett derfor bare få unger om gangen. Ungene vokser raskest det første året og når omtrent 10 cm fra snute til kloakk, deretter vokser de langsomt. De skal gå i vinterdvale fra første vinter.

Les mer: Fôrdyr: hold og avl

Helse og vanlige feil

Arten er robust og lever lenge når temperatur, fukt og mat stemmer. Det finnes bare få opplysninger om sykdommer hos dyr i fangenskap. De typiske problemene er:

- Overoppheting hvis terrariet står i sol, eller det mangler kjølig skjul.
- Uttørking og hudproblemer hvis bunnen er for tørr, eller dyret ikke har et fuktig skjul.
- Mugg og bakterier i en bunn som er konstant våt.
- Mangelsykdommer ved ensidig mat.
- Snyltere og midd, særlig hos nye dyr. Sett nye dyr i karantene.
- Vekttap og dødsfall i vinterdvalen hvis dyret ikke var friskt og i god kondisjon, eller hvis temperaturen svinger for mye.
- Tapt hale: den vokser bare ut som en stump, men det er ikke i seg selv farlig.

Et sunt dyr er blankt, har en fast kropp og spiser. Kontakt en veterinær med erfaring med krypdyr hvis dyret går ned i vekt eller slutter å spise utenom vinterdvalen.

Spør alltid dine kloke bekjente

Veiledningen er et godt sted å begynne, men den kan ikke erstatte erfaring. Dyr er forskjellige, og mye av det viktigste lærer man av dem som har holdt arten i årevis. Snakk med en oppdretter, en erfaren holder eller en veterinær med kunnskap om krypdyr og amfibier før du skaffer deg dyret - og igjen hvis noe virker galt.